

Επαγγελματικές επιλογές: Αποφασίζουν διαφορετικά μαθητές και μαθήτριες

Ο παράγοντας φύλο επιδρά στο επάγγελμα που ονειρεύονται αγόρια και κορίτσια 14-16 ετών. Έχοντας μια στερεότυπη εικόνα για τον κόσμο της εργασίας, οι μαθήτριες εντοπίζουν το ενδιαφέρον τους σε ελάχιστα “γυναικεία” επαγγέλματα. Η πληροφόρηση και ενημέρωση των κοριτσιών για την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας ασφαλώς θα διευρύνει τις επιλογές τους.

Η σχέση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας συζητείται με ευρύτητα στη διεθνή βιβλιογραφία και η εκπαίδευση, ως θεσμός και ως διαδικασία, χρησιμοποιείται για την ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής και της αγοράς εργασίας, καθώς θεωρείται ότι αποτελεί, σε μεγάλο βαθμό, το χώρο διαμόρφωσης των επαγγελματικών επιλογών των νέων.

Η διεθνής βιβλιογραφία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζει η εκπαίδευση αναπαράγοντας και καλλιεργώντας στερεότυπα για τον καταμερισμό της εργασίας κατά φύλα καθώς βασικό χαρακτηριστικό της αγοράς εργασίας συνεχίζει να είναι η έντονη τάση για κάθετη και οριζόντια διάκριση των φύλων, με τις γυναίκες να συμμετέχουν στη μη προνομιούχο ομάδα.

Ένας μεγάλος αριθμός ερευνών εξετάζει τα στοιχεία εκείνα της εκπαιδευτικής διαδικασίας που λειτουργούν στη διαμόρφωση μιας διαφορετικής ταυτότητας του φύλου για τους μαθητές και τις μαθήτριες επηρεάζοντας σημαντικά τις αντιλήψεις τους για το ρόλο των δύο φύλων και προσδιορίζοντας, σε μεγάλο βαθμό, τις επαγγελματικές τους κατευθύνσεις και επιλογές. Στις σχετικές αναλύσεις και διερευνήσεις ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα προγράμματα μαθημάτων, στα σχολικά βιβλία, τα οποία υποθάλλουν τα στερεότυπα για τους ρόλους των φύλων, και τις στάσεις και προσδοκίες των εκπαιδευτικών για τους μαθητές και μαθήτριές τους.

Οι στόχοι του προγράμματος

Οι βασικοί στόχοι του κοινού προγράμματος βρετανών και ελλήνων ερευνητών ήταν οι εξής:

- Να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά και να διερευνήσει την πορεία μέσα από την οποία μαθητές και μαθήτριες 14-16 χρόνων προχωρούν στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το μελλοντικό τους επάγγελμα. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη μελέτη των διαδικασιών μετάβασης από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή.
- Να εξετάσει τους τρόπους με τους οποίους παράγοντες όπως το φύλο και η κοινωνικοοικονομική τάξη επηρεάζουν και διαμορφώνουν την εικόνα για τον κόσμο της εργασίας που σχηματίζουν τα παιδιά εφηβικής ηλικίας.
- Να διερευνήσει τις κατευθύνσεις των επαγγελματικών επιλογών των κοριτσιών καθώς και τους λόγους που αυτά επικαλούνται για να αιτιολογήσουν τις συγκεκριμένες επιλογές.
- Να αποκαλύψει τις στάσεις των νεαρών ατόμων απέναντι στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας κατά φύλα.
- Να προωθήσει και να αξιολογήσει παρεμβατικές στρατηγικές στο πρόγραμμα μαθημάτων με στόχο τη μείωση των επαγγελματικών επιλογών που βασίζονται στα στερεότυπα των φύλων.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της σχετικής βιβλιογραφίας, οι γενικές υποθέσεις της έρευνας περιλάμβαναν διαφοροποιήσεις ως προς τον παράγοντα φύλο, ως προς την κοινωνική προέλευση και ως προς την απασχόληση της μητέρας.

Μέθοδος και διαδικασία

Πρώτη φάση. Συνεργασία με την ερευνητική ομάδα του Institute of Education του Λονδίνου για να οργανωθεί η πορεία της έρευνας και τη διαδικασία της παρέμβασης.

Δεύτερη φάση. Βασική έρευνα με ειδικά ερωτηματολόγια σε μαθητές και μαθήτριες της Γ΄ τάξης του γυμνασίου, χρονική περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμη για τις επαγγελματικές επιλογές των νέων αφού αποτελεί το τέλος της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και γίνεται η επιλογή του λυκείου για παραπέρα σπουδές ή η έξοδος την αγορά εργασίας. Κρίθηκε σκόπιμο να δοθούν τα ερωτηματολόγια σε σχολεία που να καλύπτουν όλη την περιοχή της πόλης της Θεσσαλονίκης (ανατολικό, κεντρικό και δυτικό τομέα) για να είναι το δείγμα όσο το δυνατό πιο αντιπροσωπευτικό.

Τρίτη φάση. Καταγραφή, στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων. Στα ερωτηματολόγια απάντησαν τελικά 521 μαθητές και μαθήτριες (254 κορίτσια και 267 αγόρια) που φοιτούσαν στη Γ΄ τάξη του γυμνασίου.

Τέταρτη φάση. Προετοιμασία παρεμβατικού υλικού και πειραματικό στάδιο παρέμβασης σε μαθήματα σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού.

Οι επαγγελματικές επιλογές

Οι επαγγελματικές επιλογές των νέων και οι διαδικασίες μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας είναι ένα θέμα που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη βιβλιογραφία. Ιδιαίτερα σε ότι έχει σχέση με τον παράγοντα φύλο, η συνεχιζόμενη συγκέντρωση των φοιτητριών στις θεωρητικές σχολές -σε ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά- και η μειονεκτική θέση των γυναικών στον επαγγελματικό στίβο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον πολλών ανδρών και γυναικών επιστημόνων.

Εκείνο που ενδιαφέρει ιδιαίτερα είναι να μελετηθεί τι ακριβώς συμβαίνει κατά τη μετάβαση των κοριτσιών από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας, από τη νεότητα στην ενηλικίωση, μέσω των διαδικασιών λήψης επαγγελματικών αποφάσεων.

Ξεκινώντας από την άποψη αυτή η L. Chisholm πρότεινε μια τεχνική διερεύνησης της εικόνας αυτής σύμφωνα με την οποία ζητείται από τα υποκείμενα να καταγράψουν αυθόρμητα τα 10 πρώτα επαγγέλματα που έρχονται στο νου τους. Συλλέγονται, με τον τρόπο αυτό, “λίστες” επαγγελμάτων, στις οποίες θεωρήθηκε ότι αντανακλάται η αντίληψη των παιδιών για την αγορά εργασίας και “καθρεφτίζονται” με σαφήνεια οι επιδράσεις διαφόρων παραγόντων, όπως του φύλου και της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης, στη διαμόρφωση της αντίληψης αυτής.

Διαπιστώθηκε, από τις σχετικές διεθνείς έρευνες, ότι οι “λίστες” των παιδιών είναι έντονα επηρεασμένες από τα επαγγέλματα των γονιών τους και τον τρόπο με τον οποίο είναι διαμορφωμένη η αγορά εργασίας της περιοχής όπου ζουν, ενώ φάνηκε ότι ο παράγοντας φύλο έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της εικόνας που έχουν για τον κόσμο της εργασίας.

Συγκρίσεις και αλληλεπιδράσεις

Στο συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη σύγκριση δεδομένων από υποκείμενα διαφορετικής κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και διαφορετικού φύλου, καθώς και στην αλληλεπίδραση των δύο αυτών παραγόντων.

Οι απαντήσεις των μαθητών και των μαθητριών και οι λίστες επαγγελμάτων που προέκυψαν από την καταγραφή (βλ. πίν. 1) επαλήθευσαν την υπόθεση της έρευνας σύμφωνα με την οποία ο παράγοντας φύλο επέδρασε, αποκαλύπτοντας μια στερεότυπη εικόνα για τον κόσμο της εργασίας. Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι και τα κορίτσια κατέγραψαν στο αρσενικό γένος επαγγέλματα όπως π.χ. καθηγητής, γυμναστής, δάσκαλος κ.λ.π.

Από την πλευρά των κοριτσιών όμως, η γενική προσοχή συγκεντρώθηκε σε ελάχιστα, εξαιρετικά στερεότυπα “γυναικεία” επαγγέλματα. Η καταγραφή των επαγγελμάτων αυτών σε πολύ υψηλές συχνότητες επέτρεψε να διαμορφωθούν οι τελικές λίστες. Είναι φανερό ότι η πληροφόρηση και ενημέρωση των κοριτσιών για την κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας και η γενικότερη κοινωνικοποίησή τους σε ότι έχει σχέση με το φύλο, το ρόλο και τη στάση τους απέναντι στην επαγγελματική ζωή, τα οδήγησαν να επιλέξουν μάλλον μηχανισμούς προσαρμογής στο κυρίαρχο μοντέλο του κατά φύλα καταμερισμού της εργασίας.

Η κοινωνικοοικονομική προέλευση

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο παράγων “κοινωνικοοικονομική προέλευση” ασκεί εντονότερη επίδραση στις στάσεις των αγοριών από ότι των κοριτσιών. Η επίδραση του παράγοντα αυτού προκαλεί πολύ περισσότερες διαφορές ανάμεσα στα αγόρια παρά στα κορίτσια, τα οποία παρουσίασαν μια εντυπωσιακή ομοιογένεια στις λίστες τους.

Τα κορίτσια της ανώτερης κοινωνικοοικονομικής προέλευσης φάνηκαν να αντιστέκονται κάπως στη γενική συμμόρφωση, παρουσιάζοντας τη λιγότερο στερεότυπη λίστα από όλο το δείγμα. Η στάση τους πρέπει να έχει σχέση και με την εμπιστοσύνη τους στην αξιοκρατία και το δικαίωμα για ίσες ευκαιρίες, τις αξίες, δηλαδή, με βάση τις οποίες διαπιστώθηκε ότι κοινωνικοποιούνται τα κορίτσια της κατηγορίας αυτής.

Σχετικά με τις επαγγελματικές προτιμήσεις των νέων, όπως φαίνεται στον πίνακα 2 τα κορίτσια επιλέγουν κατεχοχήν το επάγγελμα της εκπαιδευτικού και μια σειρά από τυπικά “γυναικεία” επαγγέλματα (αεροσυνοδός, κομμώτρια, σχεδιάστρια μόδας). Είναι σαφής η προτίμησή τους για απασχόληση που έχει να κάνει με παιδιά, τη μόδα και το σπίτι, πράγμα που επιβεβαιώνει την προσήλωσή τους στα παραδοσιακά και κοινωνικά αποδεκτά γυναικεία χαρακτηριστικά. Από την άλλη, τα περισσότερα από τα επαγγέλματα που επιλέγουν οι μαθήτριες απαιτούν πανεπιστημιακή μόρφωση ενώ, ταυτόχρονα, είναι φανερή η αποστροφή τους για τα χειρωνακτικά επαγγέλματα και τις νέες τεχνολογίες.

Ως προς τις προτιμήσεις των αγοριών, διαπιστώσαμε ότι αυτές αποτελούν ένα συνοθύλευμα από επαγγέλματα υψηλού κύρους (γιατρός, πολιτικός μηχανικός, αξιωματικός, δικηγόρος), ειδικότητες που αφορούν τις νέες τεχνολογίες (ηλεκτρονικός, προγραμματιστής Η/Υ) και τυπικά εξειδικευμένη χειρωνακτική εργασία (μηχανικός αυτοκινήτων, ηλεκτρολόγος). Πρόκειται για μια εικόνα που αντικατοπτρίζει την ανάμικτη κοινωνικοοικονομική προέλευση του δείγματος σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ότι η αντίστοιχη εικόνα που μας δίνουν οι επιλογές των κοριτσιών. Στη λίστα των αγοριών, πάντως, το επάγγελμα του εκπαιδευτικού βρίσκεται σε σχετικά χαμηλή θέση, σε αντίθεση με αυτό του γυμναστή.

Το επάγγελμα του πατέρα

Οι στατιστικές αναλύσεις διακύμανσης ως προς τους παράγοντες φύλο και κοινωνικοοικονομική προέλευση των υποκειμένων αποδείχθηκαν στατιστικά σημαντικές για τα οκτώ από τα δέκα επαγγέλματα της λίστας. Στον πίνακα 3 καταγράφονται οι συγκεντρωτικοί Μ.Ο. βαθμολογίας στην κλίμακα κοινωνικού κύρους και των δέκα επαγγελμάτων συνολικά για τα αγόρια και τα κορίτσια έτσι όπως αυτά τα τελευταία είναι κατανομημένα σε 5 διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα σύμφωνα με το επάγγελμα του πατέρα (το επάγγελμα της μητέρας δεν φάνηκε να επηρεάζει τη διαμόρφωση του κόσμου της εργασίας).

Όπως φαίνεται από τα σχετικά δεδομένα, υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα και τα πέντε κοινωνικοοικονομικά επίπεδα σε σχέση με το κοινωνικό κύρος των επαγγελμάτων που σημείωσαν στις λίστες τους. Επίσης διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση ανάμεσα στους δύο παράγοντες, πράγμα που σημαίνει ότι οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στα δύο φύλα διαμορφώνονται με διαφορετικό τρόπο στα πέντε κοινωνικοοικονομικά επίπεδα.

Τα κριτήρια επιλογής

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα δεδομένα όπου καταγράφονται οι λόγοι για τους οποίους οι νέοι και οι νέες επιλέγουν τα συγκεκριμένα επαγγέλματα. Η σύγκριση ανάμεσα στα δύο φύλα αποδείχθηκε και εδώ στατιστικά σημαντική. Μετά από τους προσωπικούς λόγους, που επικαλούνται και τα δύο φύλα, τα κορίτσια επιλέγουν επαγγέλματα κυρίως με κριτήριο τη δυνατότητα για κοινωνική προσφορά, την αγάπη για τα παιδιά και τις ευκαιρίες για ανθρώπινη επαφή.

Οι λόγοι που επικαλούνται λιγότερο είναι η ασφάλεια, οι οικονομικοί, η περιπέτεια, η αγάπη για τις μηχανές, στους οποίους αντίθετα συγκεντρώνονται οι προτιμήσεις των αγοριών. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω παράδειγμα από σχετική υποερώτηση του ερωτηματολογίου. Επιλέγοντας ένα επάγγελμα υψηλού κύρους (π.χ. γιατρός, δικηγόρος) ή ένα επάγγελμα τυπικά ανδρικό (π.χ. αστυνομικός) οι μαθήτριες δηλώνουν ότι το προτιμούν επειδή επιθυμούν να προσφέρουν στην ανθρωπότητα, να βοηθήσουν το κοινωνικό σύνολο ή να έρθουν σε επαφή με τους ανθρώπους.

Οι μαθητές, αντίθετα, επιλέγουν τα ίδια επαγγέλματα με γνώμονα τις υψηλές αποδοχές, τις προοπτικές καριέρας που προσφέρουν, το υψηλό κέρδος, την καλή αποκατάσταση. Οι μαθήτριες επομένως, αντιμετωπίζουν το μελλοντικό τους επάγγελμα με μία ρομαντική και ιδεαλιστική αντίληψη, η οποία μπορεί να ενισχυθεί με ρεαλιστικά στοιχεία ενώ, παράλληλα, οι οικονομικές προτεραιότητες των αγοριών καλό είναι να εμπλουτισθούν με στοιχεία κοινωνικής προσφοράς και ανθρώπινης επαφής.

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής δίνουν μια σύνθετη εικόνα παραδοσιακών και προοδευτικών στοιχείων σε ότι έχει σχέση με τις επαγγελματικές επιλογές των κοριτσιών, καθώς από τη μια συναντούμε την επιλογή τυπικά γυναικείων επαγγελμάτων και από την άλλη επιθυμία για ανώτερες σπουδές και για απασχόληση υψηλού κύρους. Το πώς τα ίδια τα κορίτσια θα λύσουν τα προβλήματα που προκύπτουν από τη σύγκρουση αυτή είναι ένα ερώτημα το οποίο είναι απαραίτητο να ερευνηθεί. Σημαντική θεωρείται η συλλογή περισσότερων στοιχείων, με τη μέθοδο της συνέντευξης, για τους τρόπους με τους οποίους οι νεαρές έφηβες αντιμετωπίζουν τις διάφορες αντιφάσεις με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπες κατά τη διαδικασία των επαγγελματικών τους επιλογών. Κρίνεται, όμως, απαραίτητη η παρέμβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία με τη διάχυση των σχετικών προβληματισμών σε ολόκληρο το φάσμα της σχολικής πράξης (βιβλία, δραστηριότητες, στάσεις εκπαιδευτικών, κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα).

Προοπτικές

Η ελπίδα, όμως, για ουσιαστικές αλλαγές μπορεί να εντοπισθεί σε αρκετά σημεία της έρευνας που παρουσιάστηκε παραπάνω. Το γεγονός, για παράδειγμα, ότι τα κορίτσια, έστω και σε πρώιμο στάδιο, έστω και πολύ μακριά ακόμη από την υποχρέωση ρεαλιστικών επαγγελματικών αποφάσεων, επιλέγουν με άνεση φιλόδοξους τομείς απασχόλησης δείχνει μια τάση για δυναμικότερη παρουσία τους στην αγορά εργασίας στο μέλλον. Με την ίδια λογική, η αποφασιστικότητα με την οποία οι ίδιες νεαρές κοπέλες δηλώνουν ότι επιλέγουν το συγκεκριμένο επάγγελμα επειδή “τους αρέσει” ή επειδή “είναι ικανές”, αποτελεί ένδειξη ότι οι νέες γενιές γυναικών είναι έτοιμες να διαφοροποιήσουν και να προωθήσουν ουσιαστικά τις επαγγελματικές επιλογές τους και προς νέες κατευθύνσεις.

Πρόκειται για ενδείξεις αλλαγής που σηματοδοτούν πάντως μια διαφορετική αντιμετώπιση εκ μέρους των νεαρών γυναικών των δρόμων ζωής που ανοίγονται μπροστά τους.

Πίνακας 1: Ο κόσμος της εργασίας. Τα δέκα πρώτα σε συχνότητα επαγγέλματα

Αγορια (N=258)				Κορίτσια (N=236)		
A/a	Επάγγελμα	f	%	Επάγγελμα	f	%
1.	Γιατρός	164	63,5	Γιατρός	198	83,8
2.	Καθηγ. Μ.Ε.	149	57,7	Καθηγ. Μ.Ε.	192	81,3
3.	Μηχανικός	120	46,5	Δικηγόρος	130	55,08
4.	Ηλεκτρολόγος	90	34,8	Νηπιαγωγός	94	39,8
5.	Δικηγόρος	83	32,1	Γυμνάστρια	68	28,8
6.	Αστυνόμος	66	25,5	Δασκάλα	56	23,7
7.	Πιλότος	63	24,4	Κομμώτρια	48	20,3
8.	Υπάλληλος	59	22,8	Αστυνομικός	47	19,1
9.	Ηλεκτρονικός	55	21,3	Αεροσυνοδός	44	18,6
10.	Γυμναστής	48	14,7	Αρχιτέκτων	40	16,9

Πίνακας 2: Επαγγελματικές επιλογές. Τα δέκα πρώτα σε συχνότητα επαγγέλματα

a/a	Κορίτσια	%	a/a	Αγόρια	%
1	Εκπαιδευτικός Μ.Ε.	40	1	Γιατρός	26,1
2	Νηπιαγωγός	38	2	Μηχανικός αυτοκιν.	26,1
3	Γυμνάστρια	24	3	Γυμναστής	19
4	Γιατρός	20,6	4	Ηλεκτρολόγος	15,9
5	Αστυνομικός	19,3		Μπασκετμπωλίστας	15,9

Των Ερευνών Ανάλεκτα» - Τεύχος 4

6	Δικηγόρος	16,6	5	Αστυνομικός	14,6
7	Σχεδιάστρια μόδας	13,3	6	Πιλότος	14,1
	Ψυχολόγος	13,3		Εκπαιδευτικός Μ.Ε	14,1
8	Κομμώτρια	12	7	Αξιωματικός	12,7
9	Διακοσμήτρια	9,3		Δικηγόρος	12,7
	Αεροσυνοδός	9,3	8	Ηλεκτρονικός	11,4
10	Αρχαιολόγος	8,06		Προγραμματιστής Η/Υ	11,4
	Βρεφονηπιοκόμος	8,06	9	Εμπορος	7,6
			10	Πολιτικός μηχανικός	7
				Μόνιμος υπαξιωματικός	7
				Μηχανολ./ηλεκτρολ.	7

Πίνακας 3: Μ.Ο. βαθμολογίας των επαγγελματιών που σημειώθηκαν στις λίστες ως προς την κλίμακα κοινωνικού κύρους*. Επίδραση παραγόντων “κοινωνικοοικονομικό επίπεδο” και “φύλο”.

Κοιν.Επίπ.	1	2	3	4	5
Κορίτσια	2,56	2,78	2,85	2,90	2,83
Αγόρια	2,74	2,86	2,99	3,32	3,23

Αποτελέσματα ανάλυσης διακύμανσης:

Κύριες επιδράσεις :

α) επίδραση φύλου $f= 23,452$ $p < 0,0000$

β) επίδραση κοιν.επιπ. $f= 8,124$ $p < 0,0000$

Αλληλεπιδράσεις :

φύλο Χ κοιν. επίπ. $f= 2,550$ $p < 0,05$

* Κλίμακα κοινωνικού κύρους 1-5. Όπου 1= επάγγελμα πολύ υψηλού κοινωνικού κύρους και 5=επάγγελμα πολύ χαμηλού κοινωνικού κύρους